

ROMAN LEPPERT

Wyższa Szkoła Pedagogiczna, Bydgoszcz

Pomiędzy dzieciństwem a dorosłością Młodzież jako obiekt badań naukowych w Polsce w ostatniej dekadzie XX wieku

Tezy

W swoim opracowaniu pragnę dowieść zasadności następujących tez:

- w latach 90. następuje w Polsce fragmentaryzacja badań nad młodzieżą;
- przeważają w tym okresie badania służące gromadzeniu danych nad ich uogólnieniami i wszechstronnym teoretycznym opracowaniem;
- nadal dominują badania ilościowe, z tendencją do absolutyzowania własnych wyników, dokonywanego w drodze nieuprawnionej ekstrapolacji (rozciągania prawdziwości stwierdzonych w pewnej grupie na całą młodzież);
- przedmiotem zainteresowania badaczy stają się wówczas różne rodzaje wiedzy (oprócz wiedzy naukowej m.in. wiedza potoczna i publicystyczna).

Z treści sformułowanych tez wynika, że odnoszą się one kolejno do:

- problematyki podejmowanej w badaniach nad młodzieżą,
- przesłanek teoretycznych, do których te badania się odwołują,
- stosowanej w nich metodologii,
- rodzajów wiedzy, będących przedmiotem zainteresowania badaczy.

Trudności

Przygotowując ten tekst stanąłem przed wieloma trudnościami. O trzech z nich wspomnę poniżej.

Pierwsza z sygnalizowanych trudności dotyczy nieprecyzyjnego (zarówno pod względem treści jak i zakresu) znaczenia pojęcia młodzież. Spotykane w literaturze przedmiotu określenia sprawiają, że trudno na ich podstawie np. wyodrębnić spośród ogółu badań (choćby pedagogicznych) te, których obiektem była młodzież. Przykładowo, K. Koseła (1999, s. 253) pisze: *W naukach społecznych powszechnie przyjęto, że okres młodzieńczy trwa od zakończenia dzieciństwa do uzyskania dojrzałości społecznej*. Sformułowanie takie sprawia, że konieczne staje się udzielenie odpowiedzi na dwa pytania:

- kiedy kończy się dzieciństwo?,
- kiedy jednostka uzyskuje dojrzałość społeczną?

Odpowiedź na te pytania – oprócz wielości kryteriów, jakie można tu zastosować – komplikuje dodatkowo fakt, że w Polsce w okresie będącym przedmiotem mojego zainteresowania, przestało być oczywiste, co to jest „początek”, co „normalny przebieg” i co „koniec” młodości (zob. Tillmann 1996, s. 248). Podobne zastrzeżenia można sformułować wobec definicji autorstwa W. Adamskiego (1993, s. 380), według której młodzież to *społeczno-demograficzna kategoria osobników, pozostająca w stadium przejściowym pomiędzy okresem dzieciństwa a dorosłością, równoznaczną z osiągnięciem samodzielności ekonomicznej i społecznej*.

Druga trudność, przed jaką stanąłem, dotyczy statusu badań nad młodzieżą. Status ten Ch. Murray (1987, s. 302) w jednym z tekstów z lat 80. określił jako *miernotę bogatą w cechy oportunistycznej i tendencyjnej wiedzy*. Nie dociekając zasadności użytego przez Ch. Murraya określenia zauważę tylko, że mamy w tym przypadku do czynienia z opracowaniami o bardzo różnej wartości, zarówno teoretycznej, jak i metodologicznej oraz faktograficznej.

Trzecią trudność stanowił problem polegający na zgromadzeniu pełnego zbioru tekstów (prac zwartych, raportów z badań, komunikatów, artykułów itp.) zawierających wyniki (rezultaty) badań nad młodzieżą z interesującego mnie okresu. Za źródło inspiracji posłużyła mi analiza wykonana przez Gerry Everta (1993), który ukazał wpływ wybranych aspektów myśli J. Habermasa na anglojęzyczną literaturę pedagogiczną. Analiza ta została wykonana na podstawie artykułów cytujących prace J. Habermasa, zarejestrowanych w *Social Science Citation Index* na przestrzeni 15 lat (1972–1987). Niestety, wykonanie podobnej analizy w odniesieniu do badań nad polską młodzieżą lat 90. nie jest możliwe, brak bowiem gotowego rejestru tekstów zawierających takie rezultaty. Zadanie takie czeka dopiero na wykonawcę.

Zgromadzony przeze mnie materiał, na podstawie którego dowodzę zasadności sformułowanych wyżej tez jest ograniczony do kilkudziesięciu opracowań (głównie książek) opisujących rezultaty badań nad młodzieżą i opublikowanych w latach 90. Do nich też odnoszą się formułowane w tym tekście konkluzje.

Przesłanki

Sporządzając analizę badań, których obiektem była polska młodzież w latach 90. odwołałem się do następujących przesłanek:

1) zmian, jakie dokonują się w człowieku pomiędzy dzieciństwem a dorosłością. Do ich opisania można zastosować wiele kryteriów (np. biologiczne, psychologiczne, pedagogiczne – wężiej oświatowe, prawne, ekonomiczne, społeczne). Swoją uwagę skupiłem na kryteriach psychospołecznych znajdujących odzwierciedlenie w:

a) koncepcji rozwoju psychospołecznego E.H. Eriksona (1997), zgodnie z którą człowiek w tym okresie poszukuje spójnej tożsamości osobowej i zawodowej (zob. także: Fabian 1994);

b) koncepcji kryzysu młodzieńczego A. Oleszkowicz (1995), według której następuje wówczas reorganizacja standardów regulacji pozwalająca młodemu człowiekowi na rozwiązanie problemów tożsamości i znalezienie własnego miejsca w społeczeństwie;

2) zmian, jakie dokonały się w Polsce w latach 90., opisywanych najpierw za pomocą paradygmatu transformacji a obecnie poprzez tezę o imitacyjnej modernizacji społeczeństwa polskiego (Ziółkowski 1997, 1999). Ten aspekt (wymiar) jest ważny, gdy przyjmie się kontekstualny model związków pomiędzy jednostką a środowiskiem w rozumieniu K. Hurrelmana (1994). Zgodnie z tym modelem jednostka urzeczywistnia się w toku procesów nieprzerwanej konfrontacji ze środowiskiem i wciąż ponawianych wysiłkach jego opanowania.

3) sposobu, w jaki pedagogika i edukacja zareagowały na te zmiany. Jest on najczęściej opisywany jako przejście od ortodoksji ku heterogeniczności (Hejnicka-Bezwińska 1997). Przejście to zaowocowało m.in.:

a) uprawianą wielością sposobów uprawiania pedagogiki (Rutkowiak 1994),

b) wielością pedagogii (praktyk wychowania – w rozumieniu K. Sośnickiego),

c) zapętlaniem kwestii edukacyjnej, tak jak ją opisuje Z. Kwieciński (1997),

d) reformą (programową i strukturalną) systemu oświatowego;

4) przesunięcia socjalizacyjnego, które nastąpiło w Polsce w latach 90. W socjalizacji pierwotnej i wtórnej, w procesach spontanicznego wrastania w normy i wartości rodzina, szkoła i Kościół tracą gwałtownie na zakresie i sile swoich wpływów na rzecz grupy rówieśniczej i massmediów (telewizji, filmów wideo, gier komputerowych, muzyki popularnej, kolorowych magazynów, widowisk muzycznych i sportowych).

Dowody

Zanim przedstawię dowody potwierdzające zasadność sformułowanych na początku opracowania tez zwrócę uwagę na zainteresowanie pedagogów młodzieżą jako kategorią stanowiącą obiekt badań naukowych w latach 90. Świadczą o nim m.in.:

– sekcje, których obrady były poświęcone młodzieży podczas II i III Zjazdu Pedagogicznego (*Młodzież – pokolenie transformacji – sekcja XVIII II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, Toruń, 31.08–2.09.1995 r.; Kwiatkowska, Kwieciński 1996; Przyszczypkowski, Zandecki 1996; *Dzieci i młodzież wobec zagrożeń dzisiejszego świata – sekcja IX III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, Poznań, 21–23.09.1998 r.; Gniński, Rutkowiak 1999; Dudzikowa, Borowska 1999);

– XII Letnia Szkoła Młodych Pedagogów, która odbyła się w Waplewie k. Olsztyna, 7–12.09.1998 r., odbyła się ona pod hasłem *Młodzież jako przedmiot badań naukowych. Konteksty teoretyczne i metodologiczne* (Górniewicz 1999);

– konferencje poświęcone tej problematyce, na przykład: *Młodzież a dorośli. Napięcia między socjalizacją a wychowaniem*, Kraków, 8–9.12.1998 r. (organizatorzy: Katedra Pedagogiki WSP w Krakowie przy współudziale WSP ZNP oraz IBE); *Młodzież w sytuacji zmian gospodarczych, edukacyjnych, społecznych i kulturowych*, Cieszyn, 15–16.12.1999 r. (organizator: Instytut Pedagogiki Filii Uniwersytetu Śląskiego w Cieszynie).

Przykłady te zdają się świadczyć o obecności problematyki dotyczącej młodzieży w sferze podejmowanych przez pedagogów działań instytucjonalnych. W dalszej części tego tekstu spróbuję pokazać jak (w jaki sposób) jest ona obecna.

1. Problematyka podejmowana w badaniach młodzieży

Dokonany przeze mnie przegląd pozwala na stwierdzenie, że przedmiotem badań w tym okresie były m.in.:

- wartości (Szymański 1998; Świda-Ziemba 1995; Mariański 1995; Anasz 1995);
- sens życia (Mariański 1998);
- światopogląd (Gurycka 1994, 1997);
- orientacje
  - a) życiowe (Hejnicka-Bezwińska 1991; Olszak-Krzyżanowska 1992; Gańczarczyk 1994; Cudowska 1998);
  - b) społeczne (Przeclawska, Rowicki 1997);
- patologie, przemoc (Kurzępa 1998; Kawula, Machel brw.; Cekiera 1997; Papież, Płukis 1998; Hołyst 1991);
- subkultury (Fatyga 1999, 1999a);
- rynek, demokracja (Koseła 1999);
- przedsiębiorczość – bezradność, bierność (Borowicz 1996);
- ustrój państwa (Karolczak-Biernacka 1996);
- kultura
  - a) uczestnictwo (Muzyka 1996);
  - b) muzyka (rock – Wertenstein-Żuławski 1993; techno – Szlendak 1998);
- tożsamość
  - a) narodowa (Lewowicki 1994);

b) kulturowa (Zamojska 1998);

c) somatyzacja tożsamości (Cylkowska-Nowak, Melosik 1999);

– religijność (Ożóg 1994; Baniak 1993; Pawlina 1998);

– aspiracje (w tym edukacyjne) (Zandecki 1994, 1999);

– los, egzystencja (Borowska 1998);

– praca młodzieży nad sobą, autokreacja (Dudzikowa 1993);

– świadomość europejska (Kiwerska, Sakson, Tomczak 1996);

– tolerancja i uprzedzenia (Jastrząb-Mrozicka i inni 1993).

Wyliczenie to uprawnia do stwierdzenia, że w analizowanym okresie mamy do czynienia z postępującą fragmentaryzacją badań młodzieży (nad młodzieżą). Można odnieść wrażenie, iż *wielu naukowców zdaje się dążyć do tego, by poznać dokładniej i widzieć więcej za cenę coraz węższego ograniczania swego przedmiotu* (Kuczyński 1991, s. 145).

Jaki obraz (portret) młodzieży wyłania się z tych częściowych badań? Dokonując pewnej generalizacji można stwierdzić, że:

– nie jest ona skłonna do buntu, chociaż sytuacja w jakiej żyją jej liczne grupy mogłaby do tego skłaniać (można przypuszczać, iż „bunt się zbanalizował” – używając określenia A. Zagajewskiego);

– w ocenie rzeczywistości i własnych w niej szans młodzież jest głęboko podzielona, na tych którym się w nowej rzeczywistości społeczno-politycznej powiodło (lub mają przesłanki ku temu, że będzie im w niej dobrze) oraz na tych, którzy się w niej nie potrafią odnaleźć, zaaklimatyzować, urządzić, a swoje szanse życiowe oceniają negatywnie;

– obawa o warunki własnego życia, brak poczucia bezpieczeństwa socjalnego jest udziałem stopniowo zmniejszającej się, ale wciąż niemałej grupy młodzieży;

– czynnikiem silnie różnicującym obecne sytuacje życiowe i poglądy ludzi jest poziom i rodzaj posiadanego wykształcenia, przekonanie to leży u podstaw powszechnego pędu młodzieży do nauki;

– nie ma wyraźnych oznak sporu generacyjnego między polską młodzieżą i jej rodzicami. Istnieje natomiast bariera mentalnościowa (rodzice i młodzież to – używając określenia autorstwa P. Śpiewaka – *pokolenia z różnych planet. Dzieci nie wiedzą, skąd przyszli rodzice, ci zaś nie wiedzą, dokąd dzieci idą*), zauważalny jest u młodzieży brak odniesienia do rodziców i dziadków nie tylko poprzez bunt ale i poprzez kontynuację;

– w hierarchii potrzeb i aspiracji młodzieży wciąż dominuje chęć założenia szczęśliwej rodziny, choć od niedawna zdarza się w niektórych środowiskach przypisywanie pierwszeństwa zrobieniu kariery zawodowej bądź zdobyciu pracy zgodnej z zainteresowaniami;

– większość młodych ludzi bez respektu odnosi się do przeszłości, historią się raczej nie interesuje;

– dominujące w panteonie narodowym postacie (wodzów, naczelników, żołnierzy, ludzi czynu publicznego, wielkich przegranych) nie są postrzegane jako wzorce osobowe;

– często deklarowane jest poczucie niezrozumienia polityki, zniechęcenia do niej, niewielkie jest angażowanie się w życie polityczne, ograniczona działalność publiczna (wyjątek stanowią działania humanitarne i ekologiczne);

– styl życia znacznych grup młodzieży określa doraźność, tymczasowość, można by stwierdzić, że młodym ludziom właściwy jest pośpiech;

– młodzi Polacy są bardziej tolerancyjni i otwarci niż ich rodzice i dziadkowie, większość z nich ceni zasadę wolnego wyboru, zdecydowanie rzadziej niż dorośli skłonni są do wystawiania certyfikatów moralności obywatelskiej;

– nie myślą oni o sobie w kategoriach pokolenia, akcentują swoją odrębność, indywidualność, autonomię, odmawiają zgody na pokoleniową identyfikację (będąc demograficznie jednym pokoleniem rozpadają się na wiele grup o różnych właściwościach);

– postawy tradycyjnie uznawane za sprzeczne między sobą czasem występują u nich bezkolizyjnie (zob.: Raczkowska 1998).

Przedstawiony obraz (szkic) daleki jest od wyczerpania. Należy podkreślić, że możliwe jest również zaproponowanie innych narracji o młodych Polakach lat 90. Ich przykłady można znaleźć w pracach Świdry-Ziemby (1995), Fatygi (1999), Fatygi i Tyszkiewicz (1997).

2. Wykorzystywane teorie

Władysław Adamski (brw.) opisując w połowie lat 80. orientacje teoretyczne i problematykę badań nad młodzieżą w perspektywie porównawczej zauważył, że *ten typ aktywności poznawczej grzeszy szczególnie brakiem teoretycznych ambicji. W znacznej części, a być może nawet w większości tych badań trudno znaleźć ślady jakichkolwiek założeń teoretycznych* (tamże, s. 16). Czy stwierdzenie to pozostaje aktualne w latach 90.?

Spośród możliwych do wykorzystania w badaniach nad młodzieżą teorii warto przywołać w tym miejscu trzy propozycje ich typologii. Najstarsza z nich to propozycja H. Griese (1996), według którego zastosować można:

– w ramach makroteorii

a) teorię społeczeństwa (socjologię marksistowską i teorię krytyczną),

b) teorię systemów społecznych (teorię funkcjonalno-strukturalną, teorię strukturalno-funkcjonalną, teorię konfliktu),

– w ramach mikroteorii

a) teorię działań (symboliczny interakcjonizm, etnometodologię, socjologię wiedzy),

b) teorię zachowań.

Ponadto – według H. Griese – w badaniach młodzieży można wykorzystać:

– koncepcję topologiczną,

– koncepcję antropologiczno-kulturową,

- koncepcję psychoanalityczną,

- koncepcję ekologiczną.

Według W. Adamskiego (brw.) w badaniach młodzieży dają się wyróżnić trzy orientacje: adaptacyjna, podkulturowa, strukturalno-innowacyjna.

Trzecia z proponowanych typologii, autorstwa M. Kozakiewicza (1998), obejmuje następujące podejścia:

- pola psychologicznego (właściwe mu jest pojmowanie młodzieży jako fazy przechodzenia od dzieciństwa do dorosłości);

- kulturowo-antropologiczne (reprezentowane przez M. Mead);

- psychoanalityczne (zgodnie z którym okres młodości jest centralnym punktem całej biografii człowieka, występuje w nim ostry kryzys tożsamości);

- oparte na teorii pokoleń (pokolenia są siłą kształtującą społeczeństwa);

- fenomenologiczne (młodość jest w nim pojmowana jako pełen sprzeczności okres przechodzenia od dzieciństwa do dorosłości);

- funkcjonalistyczne (akcentujące rolę grup rówieśniczych w przechodzeniu od dzieciństwa do dorosłości).

Gdy spojrzymy na badania młodzieży przeprowadzone w latach 90. z perspektywy przywołanych typologii możliwych podejść, orientacji teoretycznych to stwierdzić można w tym okresie przewagę gromadzenia danych nad ich uogólnieniami oraz wszechstronnym teoretycznym opracowaniem. Wiele raportów nie przywołuje założeń teoretycznych zarówno na etapie projektowania badań jak i interpretowania ich rezultatów, co zdaje się wskazywać na ich ateoretyczność. Postępowanie takie określone jest jako empiryzm (Kuczyński 1991), bezzałożeniowy empiryzm (Kwieciński 2000) czy też faktolatria (Szczerkiewicz 1997).

Inne kryterium mogą stanowić wyodrębnione przez P. Sztompkę (1985) poziomy ogólności teorii. Wyróżnia się tu:

- teorie ogólne (orientacji),

- teorie średniego zasięgu (modele),

- teorie empiryczne (zależności między zmiennymi).

Z tego punktu widzenia można mówić o dezintegracji badań, których obiektem jest młodzież, badacze nie potrafią odnaleźć i usytuować swoich analiz w całokształcie wiedzy (w ramach danej orientacji). Jako przykład mogą posłużyć teksty powstałe w rezultacie Letniej Szkoły Młodych Pedagogów (Górniewicz 1999). Ich autorzy przywołują dziesiątki teorii empirycznych, nieobecne są natomiast modele i teorie najszerszego zasięgu (orientacji).

3. Stosowana metodologia

Jeżeli przyjąć, jako punkt wyjścia, schematyczne rozróżnienie na badania ilościowe i badania jakościowe (Palka 1998) to można stwierdzić, że w analizowanym okre-

się dominują te pierwsze. Występują jednak przykłady interesujących badań jakościowych, wystarczy przywołać:

– M. Czerepaniak-Walczak (1997) *Niepokoje współczesnej młodzieży (w świetle korespondencji do czasopism młodzieżowych)*,

– T. Szlendaka (1998) *Technomanię. Cyberplemię w zwierciadle socjologii*,

– B. Fatygi (1999) *Dzikich z naszej ulicy. Antropologię kultury młodzieżowej*.

Warto w tym miejscu przywołać krytykę stosowanych podejść metodologicznych dokonaną przez M. Dudzikową (1999). Zauważa ona, że:

– relacje z badań ilościowych (osadzonych w paradygmacie scjentyistycznym) toną często w stertach tablic statystycznych pozostających na poziomie powierzchownych symptomów;

– opisy badań jakościowych pełne są niekiedy lirycznych westchnień i sentymentalnej tkliwości;

– pojawiające się podejście eklektyczne łączy w niespójną całość koncepcje, tezy i pojęcia zaczerpnięte z różnych systemów teoretycznych lub hołduje modnym stanowiskom (np. przeprowadza się ilościowe badania podając zarazem jakościową interpretację).

Inne rozróżnienia, które można w tej części przywołać to:

– badania statyczne i dynamiczne,

– badania przekrojowe i podłużne.

W tym przypadku dominują w latach 90. rozwiązania odzwierciedlające pierwsze człony przedstawionych alternatyw.

4. Rodzaje wiedzy

Przywołana wyżej wielość rodzajów wiedzy o edukacji (Rutkowiak 1994) znajduje także odzwierciedlenie w przypadku badań młodzieży. Oprócz jej naukowej odmiany przedmiotem zainteresowania stają się:

– wiedza potoczna (np. Dudzikowa 1998; Kozłowska 1999);

– wiedza publicystyczna (reprezentuje ją przykładowo książka *Młodzi końca wieku. Pokolenie 2000 czy pokolenie '89. Dzieci wolnego rynku czy blockersi*, stanowiąca zapis dyskusji, jaka toczyła się na łamach *Gazety Wyborczej* w I kwartale 1999 roku).

Wiedza publicystyczna - jak zauważa B. Fatyga (1999) – wykreowała cztery propozycje pokoleniowej legendy:

– złotą, odnosi się ona do młodych, pięknych, bogatych i kreatywnych, czyli tych, którym udało się osiągnąć sukces;

– czarną, stanowiącą rewers poprzedniej, obejmującą blockersów, młodych cwaniaków, mafioso, przestępców, dresiarzy, jumaczy etc.;

- białą, reprezentuje ją grupa zbliżona najbardziej do tradycyjnych inteligentów, wystawiających na sprzedaż swój resentyment i nieprzystosowanie oraz wysokie wartości, które z powodu braku środków nie mogą być zrealizowane;
- szarą, tu mieszczą się normalsi, bez perspektyw na zmianę barwy.

Konsekwencje

Opisany wyżej stan powoduje kilka istotnych konsekwencji.

Pierwsza z nich to brak – w analizowanym okresie – syntez dotyczących zarówno teorii jak i rezultatów badań nad młodzieżą. Przedstawiony wyżej przegląd upoważnia do stwierdzenia, że ostatnie próby takich całościowych ujęć pojawiły się w końcu lat 80., były to np. opracowania A. Kłoskowskiej (1987), M. Kozakiewicza (1984), W. Adamskiego (brw.) czy świetne studium pod redakcją A. Jawłowskiej i B. Gotowskiego (1977) *Młodzież w procesie przemian*. Uogólniając można stwierdzić, iż trudno oczekiwać syntez w okresie upadku Wielkich Narracji.

Druga z konsekwencji, jakie pragnę wskazać to możliwość wyodrębnienia pól nadbadanych („nadmiernie obstawionych” – Kwieciński) oraz pól niedostrzeganych, niedocenianych. Przegląd zagadnień, które były przedmiotem eksploracji prowadzi do wniosku, że polem nadbadanym jest problematyka aksjologiczna (zwłaszcza wartości preferowane przez młodzież) oraz zjawiska patologiczne (dzieśiątki raportów o paleniu papierosów, piciu alkoholu, zażywaniu narkotyków). Nieostrzegane są np. ciało, kultura popularna, dopiero ostatnio przedmiotem swoich zainteresowań czyni je Z. Melosik (1999). Gdyby do istniejących badań zastosować jako kryterium poziomy profil tożsamości w rozumieniu L. Witkowskiego (1988), na który składają się kompetencje – koncepcja – kondycja, to można stwierdzić, że mamy niedostatek badań dotyczących kompetencji, sporą liczbę prac odnoszących się do koncepcji oraz nadmiar badań dotyczących kondycji młodzieży. Podobnie z wykorzystywanymi metodami badań, tu dominuje sondaż diagnostyczny (wężziej: ankieta), nieobecna jest natomiast metoda biograficzna.

Trzecia z konsekwencji odnosi się do interesów konstytutywnych dla poznania. Zmiany w społeczeństwie oraz towarzyszące im przemiany modelu nauki, w tym m.in. pojawienie się (a raczej powrót) badań jakościowych sprawiają, że można zaobserwować tendencję polegającą na przechodzeniu w badaniach nad młodzieżą od wyjaśniania polegającego na poszukiwaniu związków przyczynowo-skutkowych i służącego panowaniu (m.in. za pomocą różnych socjotechnik) ku rozumieniu. Tendencję tę można potraktować jako przejaw ogólniejszej prawidłowości odnoszącej się do roli, jaką pełnią uczeni, polegającej na zastępowaniu statusu prawodawcy statusem tłumacza (w rozumieniu Z. Baumana).

Należy jednak podkreślić, że nadal mamy do czynienia z badaniami służącymi panowaniu, tyle że występują one dzisiaj w zawołowanej, dyskretnej formie. Jako

przykład może posłużyć badanie *Młodzież przyszłości* przeprowadzone w 1993 roku wśród 3 tysięcy 16–18-latków z Europy Zachodniej (w tym także z Polski), zlecone przez jeden z najpotężniejszych światowych koncernów reklamowych – BBDO. W badaniu tym zadawano młodzieży dziesiątki pytań, penetrowano środowiska, w których żyła, uczyła się, bawiła, spędzała czas wolny, oferowane jej czasopisma, muzykę, literaturę itp. Stajemy zatem przed koniecznością rozpoznawania kto prowadzi badania, na czyje zlecenie, w którym imieniu, czemu (komu) one służą. Do opisywania tego aspektu posłużyć może koncepcja wiedzy/władzy M. Foucault lub – wskazywana przez H. Griese – teoria krytyczna.

Bibliografia

- ADAMSKI W., brw., *Młodzież jak przedmiot badań: orientacje teoretyczne i problematyka w perspektywie porównawczej*, [w:] J. Głuszyński (red.), *Teoretyczno-metodologiczne problemy badań nad młodzieżą*, Ośrodek Analiz Społecznych ZMW, Poznań.
- ADAMSKI W., 1993, *Młodzież współczesna*, [w:] W. Pomykało (red.), *Encyklopedia Pedagogiczna*, Fundacja Innowacja, Warszawa.
- ANASZ W., 1995, *Wartości młodego pokolenia w dobie transformacji ustrojowej*, Wyd. WSP, Częstochowa.
- BANIAK J., 1993, *Ksiądz w oczach młodzieży. Obraz kapłana w świadomości młodzieży licealnej i akademickiej (na przykładzie Kalisza)*, Poznań.
- BOROWICZ R., 1996, *Współczesna młodzież – pola przedsiębiorczości oraz bezradności i bierności*, [w:] K. Przyszczykowski, A. Zandecki (red.), *Edukacja i młodzież wobec społeczeństwa obywatelskiego*, EDYTOR, Poznań–Toruń.
- BOROWICZ R., KRZYMINIEWSKA G., SZAFRANIEC K., 1991, *Młodzi dorośli. Paradoksy socjalizacji i rozwoju*, IRWiR, Warszawa.
- BOROWSKA T., 1998, *Pedagogia ograniczeń ludzkiej egzystencji*, IBE, Warszawa.
- CEKIERA Cz., 1997, *Subkultury młodzieżowe*, PLT, Warszawa.
- CUDOWSKA A., 1998, *Orientacje życiowe młodzieży akademickiej lat dziewięćdziesiątych*, [w:] W. Rabczuk (red.), *Z problematyki pedagogiki porównawczej*, IBE, Warszawa.
- CYLKOWSKA-NOWAK M., MELOSİK Z., 1999, *Współczesna młodzież: ciało, zdrowie i kultura popularna*, [w:] Z. Melosik (red.), *Ciało i zdrowie w społeczeństwie konsumpcji*, EDYTOR, Toruń–Poznań.
- CZEREPANIAK-WALCZAK M., 1997, *Niepokoje współczesnej młodzieży (w świetle korespondencji do czasopism młodzieżowych)*, IMPULS, Kraków.
- DUDZIKOWA M., 1993, *Praca młodzieży nad sobą*, TERRA, Warszawa.
- DUDZIKOWA M., 1998, *Wiedza potoczna młodzieży szkolnej na temat zabójstw dokonywanych przez młodocianych*, [w:] J. Papież, A. Płukis (red.), *Przemoc dzieci i młodzieży w perspektywie polskiej transformacji ustrojowej*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- DUDZIKOWA M., BOROWSKA T. (red.), *Dzieci i młodzież wobec zagrożeń dzisiejszego świata*. ERUDITUS, Poznań.
- ERIKSON E.H., 1997, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, Rebis, Poznań.
- EVERT G., 1993, *Habermas i edukacja. Wpływ Habermasa na anglosaską literaturę pedagogiczną*, [w:] Z. Kwieciński (red.), *Nieobecne dyskursy. Część III*, Wyd. UMK, Toruń.
- FABIAN R., 1994, *Społeczne uwarunkowania kształtowania tożsamości młodzieży współczesnej*, [w:] AUNC. Socjologia Wychowania, XI, Toruń.
- FATYGA B., 1999, *Dzicy z naszej ulicy. Antropologia kultury młodzieżowej*, OBM UW, Warszawa.

- FATYGA B., 1999a, *Młodzież. „Nosiciele zarazy” czy forpocza nowej kultury?* [w:] J. Mucha (red.), *Kultura dominująca jako kultura obca. Mniejszości kulturowe a grupa dominująca w Polsce*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- FATYGA B., TYSZKIEWICZ A. (red.), 1997, *Dzisiejsza młodzież. Stereotypy i rzeczywistość po 1989 roku*, OBM UW, Warszawa.
- GALAS B., 1996, *Młode pokolenie transformacji*, [w:] K. Przyszczypkowski, A. Zandecki (red.), *Edukacja i młodzież wobec społeczeństwa obywatelskiego*, EDYTOR, Poznań–Toruń.
- GAŃCZARCZYK A., 1994, *Orientacje życiowe młodzieży w warunkach transformacji ustroju*, Wyd. UŚ, Katowice.
- GLUSZYŃSKI J. (red.), brw., *Teoretyczno-metodologiczne problemy badań nad młodzieżą*, Ośrodek Analiz Społecznych ZMW, Poznań.
- GNITECKI J., RUTKOWIAK J. (red.), 1999, *Pedagogika i edukacja wobec nadziei i zagrożeń współczesności. Materiały z III Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, PTP, Warszawa–Poznań.
- GRIESE H.M., 1996, *Socjologiczne teorie młodzieży*, IMPULS, Kraków.
- GÓRNIOWICZ J. (red.), 1999, *Młodzież jako przedmiot badań naukowych. Konteksty teoretyczne i metodologiczne*, Wyd. WSP, Olsztyn.
- GURYCKA A., 1994, *Reprezentacja świata w umysłach młodzieży*, PTP, Warszawa–Olsztyn.
- GURYCKA A. (red.), 1997, *Typologia i funkcje obrazu świata w umyśle człowieka*, Fundacja HUMANIORA, Poznań.
- HEJNICKA-BEZWIŃSKA T., 1991, *Orientacje życiowe młodzieży*, Wyd. WSP, Bydgoszcz.
- HEJNICKA-BEZWIŃSKA T., 1997, *Tożsamość pedagogiki. Od ortodoksji ku heterogeniczności*, Wyd. '69, Warszawa.
- HOLYST B., 1991, *Problemy młodego pokolenia. Studium z zakresu profilaktyki społecznej*, Wyd. Prawnicze, Warszawa.
- HURRELMANN K., 1994, *Struktura społeczna a rozwój osobowości*, WN UAM, Poznań.
- JASTRZĄB-MROZICKA M. i in. (red.), 1993, *Tolerancja i uprzedzenia młodzieży. Raport z badań*, Warszawa.
- JAWŁOWSKA A., GOTOWSKI B. (red.), 1977, *Młodzież w procesie przemian*, PWN, Warszawa.
- JUNG B., ROBERTS K. (red.), 1995, *Postkomunistyczne pokolenie*, KiW, Warszawa.
- KALETA A., 1993, *Młodzież w perspektywie społeczeństwa przemysłowego*, Wyd. UMK, Toruń.
- KAROLCZAK-BIERNACKA B., 1996, *Ustrój państwa w oczach młodzieży*, IBE, Warszawa.
- KAWULA S., MACHEL H. (red.), brw., *Młodzież a współczesne dewiacje i patologie społeczne. Diagnostyka – profilaktyka – resocjalizacja*, Wyd. Adam Marszałek, Gdańsk–Toruń.
- KIWIERSKA J., SAKSON A., TOMCZAK M. (red.), 1996, *Młodzież o Europie. Raport o świadomości europejskiej młodzieży w Polsce i Niemczech*, Instytut Zachodni, Poznań.
- KŁOSKOWSKA A., 1987, *Socjologia młodzieży: przegląd koncepcji*, Kultura i Społeczeństwo, 2.
- KOSEŁA K. (red.), 1993, *Młodym być... Młodzież szkolna '92*, CBOS, Warszawa.
- KOSEŁA K. (red.), 1999, *Młodzież szkolna o rynku i demokracji*, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- KOSEŁA K., 1999, *Młodzież*, [w:] *Encyklopedia Socjologii*. Tom 2, Oficyna Naukowa, Warszawa.
- KOŚMIDER J., TYSZKIEWICZ A. (red.), 1993, *Dzieci swojego czasu. Młodzież polska i francuska*, OBM UW, Warszawa.
- KOZAKIEWICZ M., 1984, *Młodzież w okresie przełomów*, LSW, Warszawa.
- KOZAKIEWICZ M., 1998, *Młodzież – teorie młodzieży*, [w:] W. Szewczuk (red.), *Encyklopedia Psychologii*, Fundacja Innowacja, Warszawa.
- KOZŁOWSKA I., 1999, *Wiedza potoczna kandydatów do zawodu nauczycielskiego na temat zagrożeń dzieci i młodzieży oraz możliwości ich przezwyciężania*, [w:] M. Dudzikowa, T. Borowska (red.), *Dzieci i młodzież wobec zagrożeń dzisiejszego świata*, ERUDITUS, Poznań.
- KUCZYŃSKI J. (red.), 1991, *Pokolenie przełomu*. Tom I. *Istota i wizje młodego człowieka*, Tom II. *Młodzieżowe kultury świata: jedność i różnorodność*, Wyd. UW, Warszawa.

- KURZEPA J., 1998, *Młodość pogranicza – juma*, Wyd. WSP, Zielona Góra.
- KWIATKOWSKA H., KWIECIŃSKI Z. (red.), 1996, *Demokracja a oświata, kształcenie i wychowanie. Materiały z II Ogólnopolskiego Zjazdu Pedagogicznego*, PTP, Toruń.
- KWIECIŃSKI Z., 1997, *Zapętlenie kwestii edukacyjnej w sytuacji gwałtownej zmiany jej kontekstu*, Forum Oświatowe, 1–2.
- KWIECIŃSKI Z., 2000, *Tropy – ślady – próby. Studia i szkice z pedagogii pogranicza*, EDYTOR, Poznań–Olsztyn.
- LEWOWICKI T. (red.), 1994, *Tożsamość narodowa młodzieży na pograniczu*, Wyd. UŚ, Cieszyń.
- MARIAŃSKI J., 1995, *Młodość między tradycją a ponowoczesnością*, TN KUL, Lublin.
- MARIAŃSKI J., 1998, *Między nadzieją i zwątpieniem. Sens życia w świadomości młodzieży szkolnej*, TN KUL, Lublin.
- MELOSİK Z. (red.), 1999, *Ciało i zdrowie w społeczeństwie konsumpcji*, EDYTOR, Poznań–Toruń.
- MURRAY Ch., 1987, *Badania nad młodzieżą w latach osiemdziesiątych*, [w:] Cz. Kupisiewicz (red.), *Nowoczesność i kształceniu i wychowaniu*, WSiP, Warszawa.
- MUZYKA W., 1996, *Przemiany uczestnictwa młodzieży w kulturze w latach 1978–1993*, Wyd. WSP, Olsztyn.
- OLESZKOWICZ A., 1995, *Kryzys młodzieńczy – istota i przebieg*, Wyd. UW, Wrocław.
- OLSAK-KRZYŻANOWSKA B., 1992, *Młodość wobec nowych wyzwań. Wartości, orientacje i cele życiowe zielonogórskich maturzystów*, Wyd. WSP, Zielona Góra.
- OZÓG T. (red.), 1994, *Nauki społeczne o młodzieży*, Norbertinum, Lublin.
- PALKA S. (red.), 1998, *Orientacje w metodologii badań pedagogicznych*, Wyd. UJ, Kraków.
- PAPIEŻ J., PŁUKIS A. (red.), 1998, *Przemoc dzieci i młodzieży wobec innych*, Wyd. Adam Marszałek, Toruń.
- PAWLINA K., 1998, *Polska młodzież przelomu wieków*, Wyd. Siostr Loretanek, Warszawa.
- PIASECKI M. (red.), 1999, *Młodzi końca wieku. Pokolenie 2000 czy pokolenie '89. Dzieci wolnego rynku czy blokery – artykuły z „Gazety Wyborczej”*, Gazeta Wyborcza, Wyd. W.A.B., Arthur Andersen, Warszawa.
- PRZECLAWSKA A., ROWICKI L., 1997, *Młodzi Polacy u progu nadchodzącego wieku*, Wyd. Żak, Warszawa.
- RACZKOWSKA J., 1998, *Tajemnicze pokolenie. Okruchy portretu*, Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze, 3.
- RUTKOWIAK J., 1994, *Wielość języków pedagogiki a problem jej tożsamości*, [w:] H. Kwiatkowska (red.), *Ewolucja tożsamości pedagogiki*, PTP, Warszawa.
- SCHAFFER H.P., 1987, *Badania nad młodzieżą nauką porównawczą? Od kryzysu młodzieńczego do kryzysu badań nad młodzieżą*, Edukacja, 1.
- SZCZURKIEWICZ T., 1997, *Systemotwórstwo, faktolatria i fakty*, [w:] S. Kozyr-Kowalski, A. Przestalski, J. Włodarek (red.), *Krytyka rozumu socjologicznego*, Wyd. Zysk i S-ka, Poznań.
- SZLENDAK T., 1998, *Technomania. Cyberplemię w zwierciadle socjologii*, GRAFFITTI, Toruń.
- SZTOMPKA P., 1985, *Teoria socjologiczna końca XX wieku*, [w:] J.H. Turner, *Struktura teorii socjologicznej*, PWN, Warszawa.
- SZYMAŃSKI M., 1998, *Młodość wobec wartości*, IBE, Warszawa.
- ŚWIDA-ZIEMBA H., 1993, *Wartości młodzieży licealnej – ankieta jako metoda badawcza*, *Kwartalnik Pedagogiczny*, 2.
- ŚWIDA-ZIEMBA H., 1995, *Wartości egzystencjalne młodzieży lat dziewięćdziesiątych*, ISNS UW, Warszawa.
- TILLMANN K.J., 1996, *Teorie socjalizacji. Społeczność – instytucja – upodmiotowienie*, WN PWN, Warszawa.
- WERTENSTEIN-ŻULAWSKI J., 1993, *Rock – młodzież – kultura. Między rozpaczą a nadzieją*, IK, Warszawa.
- WIELECKI K., 1996, *Młodość i edukacja po wielkiej zmianie*, [w:] K. Przyszczykowski, A. Zandecki (red.), *Edukacja i młodzież wobec społeczeństwa obywatelskiego*, EDYTOR, Poznań–Toruń.
- WITKOWSKI L., 1988, *Tożsamość i zmiana. Wstęp do epistemologicznej analizy kontekstów edukacyjnych*, Wyd. UMK, Toruń.

- ZAMOJSKA E., 1998, *Kulturowa tożsamość młodzieży. Studium empiryczne. Z badań nad młodzieżą ze szkół średnich*, EDYTOR, Poznań–Toruń.
- ZANDECKI A., 1994, *Przemiany aspiracji edukacyjnych młodzieży jako podłoże zmian oświatowych*, [w:] AUNC. Socjologia Wychowania, XI, Toruń.
- ZANDECKI A., 1999, *Wykształcenie a jakość życia*, EDYTOR, Poznań–Toruń.
- ZIÓLKOWSKI M., 1997, *Interesy i wartości społeczeństwa polskiego w okresie systemowej transformacji*, Forum Oświatowe, 1–2.
- ZIÓLKOWSKI M., 1999, *O imitacyjnej modernizacji społeczeństwa polskiego*, [w:] P. Sztompka (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, WN PWN, Warszawa–Kraków.